

GALATA MEVLEVİHANESİ SON ŞEYHİ AHMED CELALEDDİN DEDE'NİN MEVLEVİLİK TARİHİNE IŞIK TUTAN ŞİİRLERİ

Yrd. Doç. Dr. Gülgün YAZICI
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Galata Mevlevihanesi son şeyhi Ahmed Celeleddin Dede, yaşadığı dönemin kıdem ve irfan itibarıyla en büyük Mevlevisi olarak değerlendirilmiştir. Naathan, neyzen ve aynı zamanda bir şair olan, Arapça, Farsça, Türkçe olmak üzere üç dilde şiirler yazan Ahmed Celeleddin Dede'nin bir Divan'ı olup olmadığı konusunda kaynaklarda çelişkili ifadeler yer almaktadır. Tarafımızdan tespit edilen tek nüshası Milli Kütüphane FB 424 numarada kayıtlı olan Divan, Ahmed Celeleddin Dede'nin hem kendi hayatı ve yakın çevresi hem de devrinin Mevlevi şeyh ve sanatkarları hakkında yazdığı şiirlerle 19.-20. yüzyıl Mevlevilik kültürü ve tarihini aydınlatan çok önemli bir kaynaktır. Meşrutiyet, adalet ve özgürlük, cahil şeyhler, tekkelerin kapanması vb. konulara dair şiirlerle de 20. yüzyılda bir Mevlevi şeyhinin sosyal ve siyasi hadiselerle bakış açısını yansıtmaya dolayısıyla bu Divan, yakın dönem sosyal tarihimizi tanımak açısından da son derece önemlidir.

Makalemizde son dönem Mevlevilerinden Ahmed Celeleddin Dede'nin Divanı devrin sosyal, siyasi ve kültürel tarihine ışık tutan yönleri açısından değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Galata Mevlevihanesi, Ahmed Celeleddin Dede, Mevlevilik tarihi

ABSTRACT

Poetry Enlightening the History of the Mavlaviya by Shaykh Ahmed Jalal al-Din Dede, the Last Master of the Galata Mavlavi Lodge

Ahmed Jalal al-Din Dede, the last shaykh of the Galata Mavlavi lodge, was a poet who wrote in Arabic, Persian, and Turkish as well as a naat-khan and a reed-flute player. The only available copy of his divan is in the Turkish National Library with the record number of FB 424. This divan is an important and enlightening source of the 19th and 20th centuries of Mavlavi history and culture and the poems provide information about his life, surroundings, contemporary Mavlavi shaykhs and artists. His poetry's subjects included his ideas about constitutionalism, justice and freedom, ignorant shaykhs, the legal ban on the religious institutions, etc. which is reflective of his perspective as a 20th century Mavlavi shaykh on the social and political issues. His divan is very significant also to learn about the contemporary social history.

In this article, we tried to evaluate the Mavlavi order's master Ahmed Jalal al-Din Dede's divan from social, political, and cultural history perspectives.

Key Words: Galata Mavlavi Lodge, Ahmed Jalal-al-Din Dede, History of Mavlaviya.

Gelibolu ve Kahire Mevlevihaneleri şeyhi Hüseyin Azmî Dede'nin oğlu Ahmed Celeleddin Dede, Gelibolu Mevlevîhanesi'nde yetişmiş, birçok dil bilen, geniş bir tasavvuf ve musiki bilgisine sahip olan, devrinin aydın ve önemli bir kültür sanat adamıdır. Yaşadığı dönemin kıdem ve irfan itibarıyla en büyük Mevlevîsi olarak değerlendirilmiştir. 19. ve 20. yy. Mevlevîlik kültürü ve tarihi için çok önemli bir kaynak olan Ahmed Celeleddin Dede, H.1270/M.1853'de Gelibolu'da doğmuş, babasının Mısır Mevlevîhanesi şeyhliğine tayiniyle birlikte 17 yaşında iken babasıyla Mısır'a gitmiştir. Orada bir yandan Camiül-Ezher'e devam ederken bir yandan da Arapça, Farsça, musiki ve şiir dersleri almış, Mustafa Nakşî Dede'nin öğrencisi Subhi Bey'den ney meşk etmiş, alafranga nota ile Hamparsum notasını öğrenmiştir. Kahire Mevlevîhanesi'nde çilesini tamamladıktan sonra uzun müddet kudümzen başı ve neyzen başılık görevini yürüten, Azmî Dede'nin yaşlılığı dolayısıyla dergâhın bütün işlerini üstlenen Ahmed Celeleddin, babasının vefatı ve biraderi Ahmed Bahaeddin'in yerine tayini üzerine İstanbul'a döner. Orada münzevi bir hayat sürdürmekte iken H.1326/ M.1908'de vekâleten H.1327/ M.1909'da asaleten olmak üzere Üsküdar Mevlevîhanesi şeyhliğine ve Mesnevi-hanlığına tayin olunmuştur. Bir yıl sonra bu göreve ilaveten Galata Mevlevîhanesi şeyhliği ve mesnevihanlığına getirilmiş, tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar bu görevini devam ettirmiştir. Soyadı kanunundan sonra Baykara soyadını alan Ahmed Celeleddin Dede, 1946'da 93 yaşında iken vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığı'na defn edilmiştir¹.

Celeleddin Dede, hem şiir ve musiki ile bizzat meşgul olarak bu alanlara katkıda bulunmuş hem de kültür tarihimizi aydınlatacak önemli bilgileri bize ulaştırarak kaynaklık vazifesi görmüştür.

"Ricâ-i Mevlevîyye menâkıbına ve terâcim-i ahvâline hakkıyla vâkıf bir zât" olması dolayısıyla devrinin Mevlevî şeyh ve sanatkârları ile sanat geleneği hakkında verdiği çok değerli bilgilerin yanı sıra onlardan pek çoğu hakkında yazmış olduğu manzumelerle de Ahmed Celeleddin Dede, 19. yüzyıl Mevlevîlik tarihi açısından çok önemli bir kaynaktır.

Arapça, Farsça, Türkçe olmak üzere üç dilde Celal mahlasıyla şiirler yazan Ahmed Celeleddin Dede'nin bir Divan'ı olup olmadığı konusunda kaynaklarda çelişkili ifadeler yer almaktadır. Rüşdi Üstek² ve Can Kerametli³, şairin bir di-

¹ Ahmed Celeleddin Dede'nin hayatı hk. bkz.: Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İst. 2006, C.V., s.271; Nail Tuman, Tuhfe-i Nailî, (Tıpkıbasımı Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), C. I-II, Ankara 2001., s.152; Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri (haz. Müjgan Cunbur), C.I, AKMB Yay., Ankara 1999, s.328-329; Sadettin Nüzhet Ergun, Türk Musikisi Antolojisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yay., İst. 1943, C.II, s.664-666; Sadettin Nüzhet Ergun, Türk Şairleri, C.I, İstanbul 1945, s. 273-276;

Şehabettin Uzluk, "Galata Mevlevîhanesi ve Şeyh Ahmed Celeleddin Baykara Dede Efendi", 3. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler), Konya 1989, s.297-300, Abdullah Uçman, "Ahmed Celeleddin Dede", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1989, C.II, s.53; Ahmet Nezih Galitekin, "Şeyh Ahmed Celeleddin Baykara Dede Efendi (1853-1946)", Yedi İklim, C.5, S.41 (Ağustos 1993), s.80; Avni Erdemir, Anadolu Sahası Musikîşinas Divan Şairleri, TÜSAV, 1999, s.106-109

² Rüşdi Üstek, "Celeleddin Dede Efendi", İstanbul Ansiklopedisi, İst. 1963, C.6, s.3420

vanı olduğunu söylerken, Sadettin Nuzhet Ergun divanın şairin el yazısı ile kendi kütüphanesinde bulunduğunu haber verir⁴. Ergun ve Ahmet Nezh Galitekin, bu şiirlerin neşredilmediğini de bildirir⁵. Abdullah Uçman ise, muhtemelen kendi kaleminden hal tercümesinde geçen “eş’ârım bir divançe teşkil eder” cümlesinden dolayı şiirlerin bir araya getirilmediği sonucunu çıkarmıştır⁶.

Yaptığımız bütün araştırmalara rağmen Sadettin Nüzhet’in haber verdiği, şairin kendi hattı olan Divan bulunamamıştır. Tarafımızdan tespit edilebilen tek nüsha, Milli Kütüphane FB 424 numarada kayıtlı olup A.Arifi isimli bir şahıs tarafından istinsah edilmiş ve Fahrettin Bilge varisleri vasıtasıyla Milli Kütüphaneye intikal etmiştir.

Divan’da 3’ü naat 7 kaside, 41’i Türkçe, 2’si Arapça olmak üzere toplam 43 gazel, değişik vesilelerle yazılmış 4 Farsça manzume, 7 tahmis, 7’si Farsça, 21’i Türkçe 28 rubai, 7 kıt’a, 1 müfred, 6 tarih manzumesi ve mesnevi nazım şekliyle 1 takriz bulunmaktadır. Tahmisler Sultan Divânî, Ağa-zâde Mehmed Dede, Râsih, Reisülküttab Hayrî, Hüseyin Fahreddin Dede, Veled Çelebi gibi şairlerin gazellerine yazılmıştır. Gazeller arasında Beşiktaş Mevlevihânesi şeyhi Nazif Efendi, Bahâriye Mevlevihânesi şeyhi Hüseyin Efendi, Bahâriye şeyhi Hüseyin Efendi, Gelibolu Ticâret Reisi Arif Talat Efendi’nin gazellerine nazireler mevcuttur.

Bu Divan, hem Ahmed Celaleddin Dede’nin kendi hayatı, yakın çevresi ve devrinin Mevlevi şeyh ve sanatkârları hakkında bilgiler vermesi dolayısıyla hem de 20. yüzyılda bir Mevlevi şeyhinin sosyal ve siyasi hadiselerle bakış açısını yansıtması dolayısıyla çok önemli bir kaynaktır.

Divanda dikkati çeken en önemli özelliklerden biri Ahmed Celaleddin Dede’nin şiirleri hangi vesileyle ve ne zaman ya da hangi tarihte hatta bazen nasıl yazdığını başlıklar halinde kaydetmiş olmasıdır. Klasik şiir geleneğinde görmeye alışık olmadığımız bu bilgiler şairin şiir çizgisini takip etmemizi sağlamaktadır. Mesela Celal Dede’nin koyduğu notlardan aşağıdaki gazelin gençliğinde ilk yazdığı gazel olduğunu öğreniyoruz:

Gençlik ‘âleminde ilk def’a olarak söylediğim gazel bir hâtıra olmak üzere kayd olundu

*Gönül bir zâlîme mâ’il o da yâr olmadı gîtdi
Cefâdâr oldu gîtdikçe vefâdâr olmadı gîtdi
Garîb illerde kaldım vuslat-ı dîdârına müştak
Benim hâlimden ol cânân haberdâr olmadı gîtdi⁷*

Bir başka gazeline ise hâl-i piride son yazdığı gazel olduğu bilgisini eklemiştir.

→ →

³ Can Kerametli, Galata Mevlevihanesi, İst. 1977, s.81

⁴ Ergun, TMA, C.II, s.787

⁵ Ergun, TŞ, 274; Galitekin, a.g.m., s.81

⁶ Uçman, a.g.e., s.53

⁷ Ahmed Celaleddin Dede, Şiir Defteri, Milli Ktp., FB. 424, s.108

Yine bir şiirini Meşrutiyetin ilanından 5-6 ay kadar önce rüyasında büyük bir inkılabın olacağına işaret olarak kendisine telkin edilen bir kıtayı okuyarak uyanıp ancak hemen yazamayarak 2. beytini unuttuğunu hatırında kalan beyti matla yapmak ve yeni beyitler ilave etmek suretiyle yazdığını öğreniyoruz:

İ'lân-ı Meşrûtiyyetden tahmînen beş altı ay kadar evvel bir gece zuhûrât-ı nevmiyyemde bir inkılâb-ı azîmin karîbü'z-zuhûr olduğuna işâret olmak üzere fakîre telkîn ve ilhâm olunan kît'ayı cehren okuyarak uyandım derhal yazmadığım için beyt-i sânisini unuttum hatırımda kalan beyt-i evvel ki bu manzûmenin matla'ıdır kalb-i fakîrâneme bi'l-bedâhe sünûh eden ebyât-ı sâ'ireyi ilâve ederek işbu manzûme husûle geldi⁸

Yine bu başlıklar vasıtasıyla şiirlerin birtakım hadiseler üzerine veya birtakım hadiselerle ilgili olarak yazıldıklarını da öğreniyoruz:

Bahâriye şeyhi Hüseyin Efendi tarafından Veled Çelebi'ye verilen hilâfet-nâmeyi şâhid sıfatıyla mühûrlediğinde söyleyip hilâfet-nâmenin altına yazdığı Farsça manzume,

Söz konusu icazetnameye yazılmak üzere şeyhin mahdûmu Nazif Efendi lîsânından manzume,

İranlı Şeyhü'r-re'ise destarlı sikke şeklinde yadigar olmak üzere bir yüzük takdim ettiği zaman söylediği kît'a,

1298 de ilk def'a ziyâret için Konya'ya giderken söylediği gazel,

1342 de Meşayih-i Mevleviye ile topluca Konya'ya hareket ederken söylediği kaside böyledir. Bu kasidede Konyaya ikinci kez geldiğini, yaşlı olmasından dolayı yola çıkmaya mecali olmadığını ama Hazret-i Pîrin davetiyle bu yaşlı halinde güç bulunduğunu anlatır.

Divandaki bazı şiirler ise bir şiire karşılık olarak yazılmışlardır:

Ser-tarîk-i Mevlevî Adil Çelebi'nin Mısır seferine çıkmak üzere Konya'dan hareketi esnasında gönderdiği kît'a ve buna Celal Dede'nin cevabi kît'ası ,

Babasının müridlerinden Hacı Hüsnü Efendi'ye gelen Farsça mesnevi tarzında bir manzumeye karşılık olarak Hüsnü Efendi'nin dilinden yine Farsça mesnevî tarzında söylenip gönderilen manzûme,

İrani şeyhü'r-re'is hazretlerinin Galata Mevlevihanesinde ayin-i Mevleviyi izledikten sonra husule gelen zevk-i ruhani ile söyleyip gönderdiği Farsça rubaiye karşılık söylenen üç rubai gibi.

Bazı şiirleri de şairin hayatındaki iniş çıkışlara tanıklık etmektedir. Örneğin babasının ölümü ve yerine ağabeyinin şeyh olması üzerine İstanbul'a dönerek münzevi bir hayat sürdürdüğünü bildiğimiz şairin H.1315 / M.1897-1898'de "bir donanma gecesi herkes temâşâ ile meşgûlken külbe-i ahzânında yalnız bulunduğu bir sırada" söylediği gazel onun iç dünyasını yansıtmaktadır:

⁸ Ahmed Celaleddin Dede, a.g.e., s.32-33

*Kâf-ı istiğnâda 'ankâ-meşrebim yok minnetim
Ger kesân-ı dehrden kılmam taleb ben nânımı*

*Genc-i 'uzlet genc-i 'izzetdir baña pür zîb ü zeyn
Kasr-ı şâhîye değışmem şeyndir bu şânımı*

*Bende-i hünkâr-ı ekber olduğum devlet yeter
Mevleviyim nüh felek seyr eylesin devrânımı*

*Hamdü li'llâh sâyesinde 'ârif-i vaktem Celâl
Cümle tasdîk eyler ihvân-ı tarîk 'irfânımı⁹*

Divan içinde bilhassa tarih manzumeleri, bunlar arasında da Ahmed Celaleddin Dede'nin kendi ailesiyle ilgili olanlar, (babası, ağabeyi ve amcası) bilgi kaynağı olmak bakımından en önemlilerini oluştururlar.

Ahmed Celaleddin Dede'nin babasıyla ilgili olarak 2 tarih manzumesi vardır; bunlardan birincisini babası Şeyh Hüseyin Azmî Dede'nin Beyrut'da çok rahatsız olduğuna dair eniştesi Abdullah Necib Bey'den aldığı bir mektub üzerine İstanbul'dan hareket edip İzmir'e ulaştığında ölüm haberini bildiren telgrafı almasıyla yazmış, diğerini ise sonradan mesnevi tarzında ayrıntılı bir terceme-i hâl kaleme alıp sonuna lafzen ölüm tarihini ekleyerek oluşturmuştur.

Hakkında en ayrıntılı ve sağlıklı bilgileri bulabildiğimiz yegâne kaynak olan bu şiirler vasıtasıyla Hüseyin Azmi Dede'nin 1231'de Gelibolu'da doğduğunu, 1240'da şeyh olduğunu, Sultan Mahmut ve Sultan Mecid'in iki defa Mevlevihanede kendisini ziyarete geldiğini ve ihsanlarda bulunduğunu, günler böyle geçerken küçük kardeşiyle aralarında çıkan bir meseleden dolayı Gelibolu'dan ayrıldığını, hac niyetiyle Mısır'a gittiğini, orada kendisine Hıdiv İsmail tarafından hürmet gösterilip maaş bağlandığını, altı yıl orada kalıp 2. kez haccettiğini, nihayet 1287'de Mısır Mevlevihanesine şeyh tayin edildiğini, her iki dergâhta da onun zamanında çile matbahının açıldığını yani dergâhların asitaneye dönüştüğünü, ölümünden birkaç sene önce inzivaya çekilerek risalelerini yazdığını, yaşlılıktan dolayı iyice güçten düşmesi üzerine hava değışimi maksadıyla Rodos'a gittiğini ve nihayet 1311'de orada vefat ettiğini öğreniyoruz:

*Peder-i büzürgvârim el-merhûm el-hâc eş-şeyh es-seyyid Hüseyin Azmî
Dede efendi kaddesa'llâhu sırrehu'l-'azîz hazretleriniñ Beyrut'da ziyâdece rahatsız bulduklarına dâ'ir orada o zaman mektubcu bulunan eniştem Abdullah Necib Bey'den aldığım bir mektub üzerine derhal İstanbul'dan hareketle İzmir'e muvâsalatımda merhûm-ı müşârün ileyhiñ haber-i küdüret-eser-i irtihâlini müş'ir telgraf almış olduğumdan o gece bi'l-bedâhe söylediğim tarihtir:*

*Sâlikân-ı fenâya râh-nümâ
Şeyh 'Azmî 'ârif ü dânâ*

*Mürşid-i râh-ı Mevlevî idi ol
Mahzar-ı feyz-i hâss-ı Mevlânâ*

⁹ Ahmed Celaleddin Dede, a.g.e., s. 104-105

Mesnevīden ederdi hall-i rumūz
‘Arif-i hāl-i sūret ü ma’nā

Kāşif-i müşkil-i dakāyık idi
Vākif-i her hakāyık her eşyā

Sebak-āmūz-ı remz-i ‘ilm-i ledün
Vāris-ı sırr-ı ‘alleme’l-esmā¹⁰

Dāhil-i bezm-i hāss-ı vahdet idi
Vāsıl-ı rütbe-i fenā vü bekā

Mālik-i genc-i ‘ilm ü hikmet idi
Tārik-i hazz-ı nefis ü hubb-ı sivā

Sālik-i rāh-ı Hak hakikatde
Hem tarikatde şeyh-i bī-hemtā

Hüsn-i ahlākı rahm ü eşfākı
Cem’ edip oldu mūnisü’l-fukarā

Yāre-i ehl-i derde merhem idi
Şem’-i cem’-i efāzil u ‘urefā

Pederim mürşidim benim şeyhim
Eyledi bendesine hayr du’ā

Nazar-ı feyz-i hāssa mahzar olup
Gördüm andan nice keremle ‘atā

Sa’y u gūşişle himmetin aldım
Himmet etdim ana berā-yı rızā

Bez-i cān eyledim hayātında
Cismimi eyledim yolunda fedā

Böyledir şart-ı fart-ı hubb ü velā
Budur ādāb-ı de’b-i sıdk u vefā

Söyle tārīh-i rihletini Celāl
Bunda da kıl vazīfeni ifā

Etdi ‘azm-i semā’-hāne-i kuds
Döne döne olup tennūre-gūşā

Eyledi bu hazīz-i süfliden
Rūhu pervāz-ı ‘ālem-i bālā

Oldu kurb-i visāle da’vetle
Dāhil-i bezm-i hāss-ı üns ü likā

Çıkdı bir hātif etdi böyle nidā
Eyledi Şeyh ‘Azmī ‘azm-i bekā
Sene 1311¹¹

Mu’ahharan peder-i azīzim merhūmuñ nazmen inşād etdiğim mesnevi tar-
zında mufassal terceme-i hāliyle āhirine ilāve etdiğim lafzen tārīhdir

Şeyh ‘Azmī o ‘arīf-i bi’llāh

¹⁰ Kur’an, Bakara :31. “ve Adem’e bütün isimleri öğretti.” anlamındaki ayet.

¹¹ Ahmed Celaledin Dede, a.g.e., s.169-172

Sâlikân-ı Hudâya mürşid-i râh
 Bende-i âsitân-ı Mevlânâ
 Şems-i tâbende-i sipihr-i fenâ
 Müstenîr-i likâ-yı Rabb-i felak
 Müstefiz-i dem-i Celâlü'l-Hak
 Sene bin iki yüz otuz birde
 Lutf-ı Hakla yed-i ekâbirde
 Doğdu mânend-i meh Geliboluda
 Feyz-i Mevlâ göründü ol uluda
 İkiyüz kırk içinde şeyh oldu
 Sine-i pâki nûr ile doldu
 Matbah-ı pîrî de edince güşâd
 Şâdmân oldu ehl-i istirşâd
 Şimdi de âsitânedir hâlâ
 Münceîdir bu tekyede Mevlâ
 Hazretin verdi cümleye şâdî
 Fazl u 'irfânı feyz ü irşâdî
 Şeref-i aslına yeter bu delîl
 Şürefâ-yı kirâm bâ-tebcîl
 Behreyâb eyledi nikâbından
 Şeref aldı o zü'l-mehâbından
 Hüsn-i hâli kemâl-i 'ilmiyle
 Kudret ü kuvvetiyle hilmiyle
 Sâye-i Pîrde bi-hakk-ı Hudâ
 'Âleme verdi hüsn-i sîr ü sadâ
 Geldi Mahmûd Hân ziyâretine
 Kâ'il oldu anîñ kerâmetine
 Necl-i pâki cenâb-ı Şâh Mecîd
 O da geldi edip nigâh-ı medîd
 Verdi ol pâdişâh ez-ser-i nev
 İşbu dergâha bir iki pertev
 İkişer kere geldi her birisi
 Verdiler belki biñ güher birisi
 Hal'-i fâhire edip iksâ¹²
 Nâmdâr oldu âfitâbâsâ
 Eyle insâf nâmıdır bu şeref
 Bu şerefle kim oldu müsteşrif
 Hemçü pergâr o kutb-ı dâ'ireyi
 O ilâhi o pâk nâ'ireyi
 Müstenîr olmak üzere ser tâ-pâ
 Dâ'ir ü zâ'ir oldular vüzerâ

İ
 S
 T
 E
 M
 13/2009

¹² Bu mısradaki vezin bozuktur.

Böyle eyler iken zamān mürūr
Ba'zı ahvāl hayf etdi zuhūr

Bir sebep tā ki oldu rŭy-nümā
Dāder-i kihteriyle beynehumā

İstemem mācerāyı şerh etmek
Rāh-ı hŭzn ü küdürete gİtmek

Etdi sevk-i kaderle 'azm-i sefer
Aradı kendine yegāne makar

Mā-melek cŭmle varın etdi fedā
Vatan-ı zāhirīden oldu cŭdā

İnkisār-ı derŭn ile çıkdı
Çeşm-i Hak-bīni hŭn ile çıkdı

Bu idi zāhiren sebep ammā
Vardı esbāb u hikmet-i āheri

Cānib-i Mısra eyledi hicret
Orada kıldı Hacc için niyyet

Sīneden mā-sivāyı hep dürdü
Gİtdi beyt-i Hudāya yüz sürdü

Mısra da'vet olundu ba'de'l-hac
Daha hürmet olundu ba'de'l-hac

Bildi kadrin Hıdiv İsmā'il
Şān-ı vālāsın eyledi tebcīl

Oña gösterdi pek ziyāde vefā
Bağladı bir ma'āş-ı müstevfā

Terk-i dünyā idi onuñ emeli
Yok idi kayd-ı mā-sivāda eli

Ümm-i dünyā velīk Kāhiredir
Erine karşı keydi zāhiredir

Kim ki dünyā için darılmadadır
Ümm-i dünyā aña sarılmadadır

Bu me'āl-i hadīsdır gūş et
Gūşuña bir güherli mengüş et

Kim ki dünyāya meyl eder cāndan
Bil ki dünyā hemān kaçar andan

Kim ki i'rāz ederse dünyādan
Onu geçmez dem-ā-dem ihyādan

Altı yıl kaldı anda Yūsufvār
Çeh-i gurbetde bī-kes ü bī-yār

Himmeti hazrete getirdi gīnā
Oldu 'ankā-yı Kāf-ı istiğnā

Beyt-i Mevlāya bir daha gİtdi
İki hacc-ı şerīf edā etdi

Per-i lutf u 'ināyet-i Mevlā

Başına sāye saldı hemçü hümā
Pīrimin sāye-i celālinde
Sene seksen yedi hilālinde
Mısra şeyh oldu ol 'azīz-i vakūr
Mevlevī-hāne oldu matla'-ı nūr
Yirmi dört yıl dahi bu dergāhı
Hıdmet ü himmetiyle ol rāhī
Çilvegāh etdi feyz-i Mevlāya
Çıkdı gül-bangı 'arş-ı a'lāya
Matbah-ı çilleyi güşāde edip
Elini kendine visāde edip
Oldu fukarā ehliniñ salā-hānı
Fukarā da anıñ senā-hānı
Eser-i himmetiyle zāviyeteyn
Oldu bir āsitāne-i pūr-zeyn
Fukarā āşiyānıdır hālā
Bu iki āsitāne-i vālā
Cümle dergehlere tefevvuk eder
Ne kadar vasf olunsa medhe deđer
İki dergāhı āsitāne yapıp
Bu ne tevfkıdır külāhı kapıp
Rūhlandı 'ulüvv-i efkārı
Şāmdān etdi rūh-ı hünkārı
Çend sāl evvel irtihālinden
Terk-i ülfet göründü hālinden
'Uzleti ihtiyāra etdi şitāb
Hem-demi Mesnevī enīsi kitāb
Hazz alanlar cihān-ı vahdetden
Çekildiler bu bezm-i kesretten
Hāme-i mu'ciz belāgat ile
Kilk-i feyyāz ile talākat ile
Eyledi hak budur latīf ü zarīf
Pūr ma'ānī risāleler te'līf
Müşkilāt-ı mesā'ili açdı
Safha-i kā'ināta dūr saçdı
Üç lisān üzre şi'r ü inşāda
Muktedirdi belīğ-i inşāda
Kuvvet-i nazm u kudret-i nesri
Koydu hayretde ser-te-ser dehri
Eser-i pākini bütün bulegā
Hırz-ı cān eylemişdi ser-tā-pā
Nefs-i feyz-nāki pūr berekāt
Mesnevīden ederdı hall-i nūkāt

Kāşif-i hurde-i dakāyık idi
Vākif-ı nükte-i hakāyık idi
Sebak āmūz-ı rumūz-ı 'ilm-i Hudā
Vāris-i sırr-ı 'alleme'l-esmā
Dāhil-i bezm-i hāss-ı vahdet idi
Vāsıl-ı rütbe-i hakikat idi
Mālik-i nüktehā-yı hikmet idi
Sālik-i menhec-i tarikat idi
Kerem-i iltifāt-ı Rabb-i Kerīm
Aña bahş eylemişdi tab'-ı Rahīm
Varını hep eder idi ihsān
Ehl-i derde olurdu çāre-resān
Gerçi 'asrında şeyhler çok idi
O vücūduñ misāli hiç yok idi
Kān-ı 'irfānda bir kerem kānı
'İrfāniñ yegāne erkānı
Sevk-i pīr ile o cism-i latīf
Düşdü sad hayf pek ziyāde nahīf
Etmek üzre hevāsını tebdīl
Hākini hem de māsını tebdīl
Gelmek üzre yine serīresine
Gitdi bir gün Rodos cezīresine
Kārger olmadı hevā vü hebīb
Çāre-sāz olmadı devā vü tabīb
Terk-i dünyā-yı kıl ü kāl etdi
Rahmet-i Hakka intikāl etdi
Kıldı 'azm-i semā'-hāne-i kuds
Oldu me'vāsı āşiyāne-i kuds
Eyledi bu hazīz-i süfliden
Rūhu 'arş-ı mu'azzamı mesken
Vasl ile sāhib-i ihtisās oldu
Vāsıl-ı bezmgāh-ı hās oldu
Nāylar ağladı firākıyla
Āsman döndü iftirākıyla
Yā ilāhī revānı şād olsun
Merkad-i pāki nūr ile dolsun
Pederim mürşidim idi şeyhim
Baña hayr du'ālar etdi mühim
Oldum Allah'a şükr ser-tā-ser
Nazar-ı feyz-i hāssına mahzar
Sa'y-ı gūşişle himmetin aldım
Ben de deryā-yı lutfuñā daldım
Bez-i cān eyledim hayātında

Okudum rûhuna memâtında

Böyledir şart-ı hubb u velâ
Budur elbette de'b-i sıdk u vefâ

Rihletinde Celâl târîhin
Der iken pür melâl târîhin

Çıkdı bir hâtif etdi böyle nidâ
Eyledi Şeyh 'Azmî 'azm-i bekâ 1312-1= 1311

'Azm-i bezm-i visâl edip gıtdi
Üç yüz on birde irthâl etdi

Dil-pesend idi tavrı her hâli
Kaddesa'llâhu sırrehu'l-'âlî¹³

Ahmed Celaleddin Dede'nin ailesine dair 2. şiiri ağabeyi Şeyh Ali Efendi'nin ölümü üzerine yazdığı tarih manzumesidir. Bu manzumede ağabeyinin, babası Azmi Dede'nin Mısır'a gitmesi üzerine 6 yıl Gelibolu'da ona vekâlet ettiğini, ancak kötü düşünceli akrabalar yüzünden hizmeti bırakıp inzivaya çekildiğini, kendisine halef olan bu akrabaların gizli açık pek çok eziyetler ederek ona rahat vermediğini ve nihayet H.1316/ M.1898-1899'da 51 yaşında vefat ettiğini anlatır. Muhtemelen bu akrabalar Hüseyin Azmî Dede'nin de Gelibolu'dan ayrılmasına sebep olan kardeşi Mehmed Hüsameddin Dede olsa gerektir:

Büyük birâderim Şeyh Ali Efendi merhûmuñ irthâline söyledigim târîhdir 1316

Pîşvâ-yı ehl-i 'irfân Şeyh Azmî-zâde kim
Gevher-i 'aşk ile pür cûş idi deryâ-yı dili

Lâ-ubâli-meslek ü rindâne-meşreb pâk-dil
Nûr-ı Hakla levh-i mir'ât-i hamîri mûncelî

İlm ü hilm ile tevâzu'-pîşe bir dervîş-nihâd
Bu sıfatla dense bî-şübhe sezâ aña velî

Fazl u 'irfân bezl ü ihsân hulk-ı Rahmân cem' olup
Nûsha-i tafzîliniñ olmuşdu metn-i mücmeli

Vâlid-i 'âlîsine dergâh-ı Ağa-zâdede
Altı yıl etdi vekâlet çekdi hıdmetden eli

Nâ-halef bir kavm-i bî insâf aña oldu halef
Bağy u 'advân ile mâlî rahm u şefkatden hâlî

Akrabâ nâmında akreb .. u bed-endîşler
Vermediler aña râhat ne hafî ne celî

Hânesinde terk-i ülfetle olup 'uzlet-güzîn
Her belâya ol tevekkül-pîşe der idi belî

Âhirü'l-emr "irci'î" âvâzını güş eyleyip
Elli bir yaşında terk etdi bu fânî menzili

¹³ Ahmed Celaleddin Dede, a.g.e., s.173-183

*Ekber evlād-ı 'Azmī dāderimçün ey Celāl
Söyledim sūzişle tārīh-i etemm ü ekmeli
Gūşuma bir hātīf ilkā eyledi bu mısra'ı
'Azm kıldı kurbgāh-ı Hakka Şemseddin Ali
sene 1316¹⁴*

Mehmed Hüsameddin Dede'nin ölümü üzerine yazdığı 2 ayrı tarih manzumesinden de Hüsameddin Dede'nin Mevlevihanede 15 yıl şeyhlik yaptıktan sonra 7 Muharrem 1302 / 27 Ekim 1884'de pazartesi gecesi vefat ettiğini öğreniyoruz:

Gelibolu Mevlevihanesi şeyhi esbak amcam Mehmed Hüsameddin Efendi merhūmuñ irtihāline söylediğim tārīh 1302

*Şeyh-i dergāh-ı Ağā-zāde Hüsāmüddin kim
Vermiş idi hānkāha revnak u hüs-n-i nizām*

*Öyle bir Hātem-şiyem sāhib-kerem 'ālī-himem
Cūd u in'āmiyla 'ālemde kazandı nīk nām*

*Eyledi āsār-ı hayra Hak muvaffak zātını
İstikāmetle meşihat etdi onbeş yıl tamām*

*Matbah-ı pür-feyzi dil-sīr eyleyip çok canları
Sāye-i terbiyyetinde puhte oldu nice ham*

*Rişte-i ömrün hüsām-ı mevt kesdi 'ākıbet
Eyledi kat'-ı 'alāyık etdi 'ukbāya hırām*

*Sābi'-i māh-ı Muharrem idi isneyn gecesi
Fāriku'd-dünyā vü rāhat rūhuna dārū's-selām*

*Ağladı bārānveş yārān ciğerler dağlayıp
Oldu ihvān-ı tarikat mātemiyle telhkām*

*Ede Hak mülhak şehīdāna bi-hakkı'l-Mustafā
Rahmet ile rūhunu şād eyleye Rabbü'l-enām*

*Bi-te'emmül gaybdan ilhām ile yazdım Celāl
Lafzen ü ma'nen dü mısra'da iki tārīh-i tām*

*Kurb-ı Hakk'a eyledi rihlet bin üç yüz ikide
Cennet-i Adn ola yā Rab rūhuna cāy-ı makām
sene1302¹⁵*

*Tārīh-i dīger
Hānkāh-ı Hazret-i Āzādeniñ
Post-nişini idi 'ammim Şeyh Hüsām*

*Matbah-ı pür-feyzi dil-sīr eyleyip
Himmetiyle puhte oldu nice hām*

¹⁴ Ahmed Celaledin Dede, a.g.e., s.184-185

¹⁵ Ahmed Celaledin Dede, a.g.e., S.165-166

Hâss u 'amma bezl-i in'âm ederek
Oldu on beş yıl meşihatle be-kâm

Rişte-i 'ömrün hüsâm-ı mevt anın
Kesdi âhir çünkü vakt oldu tamâm

İftirāk u mâtemiyle cümleten
Oldu ihvân-ı tarikat telhkâm

Rahmet-i Hakla bi-hakki'l-Mustafâ
Rûhunu şâd eyleye Rabbü'l-enâm

Lafzen ü ma'nen Celâlâ söyledim
İki mısra'da iki târîh-i tām

Eyledi rihlet bin üç yüz ikide
Âşiyân-ı 'adni Hak etsin makâm¹⁶

Ahmed Celaleddin Dede, ailesinin yanı sıra yakın çevresindeki insanlarla ilgili olarak da manzumeler kaleme almıştır. Tarih manzumeleri arasında en eski tarihli Gelibolu Mevlevihanesi ser-neyzeni Ziya Dede'nin 1298 / 1880-1881'de ölümü üzerine yazdığı şiidir. Ziya Dede'nin 40 yıl boyunca doğru yoldan sapmadan dergâhta serneyzenlik yaptığını anlatır ve onun neyzenliğini uzun uzun överken şiirini baştan sona musiki terimleriyle örer:

“Gelibolu Mevlevihanesi ser-neyzeni Ziyâ Dede merhûmuñ fevtine söylediğim târîhdir 1298

Zihî şîrîn-nevâ ser-ney-zen-i dil-keşdi şevk-efzâ
Dem-i nâyı Mesîhâveş ederdî dilleri ihyâ

Alınca ejder-i nâyı 'asâveş dest-i i'câza
Yakardı âteşe Fir'avn-i nefsi şûmu çün Mûsâ

Edince nefh-i ney bî-hûş olurdu sâmi'în evvel
Dönüp zinde ederdî nefha-i diğerle sûrâsâ

Nihâvend ü Sıfahân u 'Acemde Kürd kavminde
Bilâd-ı Rûm'da mânendi yok ney-zen idi hakkâ

'Irâk'a 'azm idi kasdı ziyâret eyleyip andan
Hicâz'a gitmek isterdi müyesser olmadı ammâ
Edip dergâh-ı Ağâ-zâde'de çil sâl ser-nâyî
Reh-i râstdan sapıp semt-i hilâfa gitmemiş aslâ

Nice yıllar edip Dâğî Baba Dergâhını mesken
Kemâl-i sıdk ile olmuş idi hizmetde pâ ber-câ

Nefes-bend-i hamûş oldu dem-i âhirde uzletle
Kaçıp 'uzzâlden dağlar başını eylemiş me'vâ
Olup nây-ı revânı "irci'î" âvâzına pey-rev
Kudûmü eyledi âheng-i 'azm-i 'âlem-i bâlâ

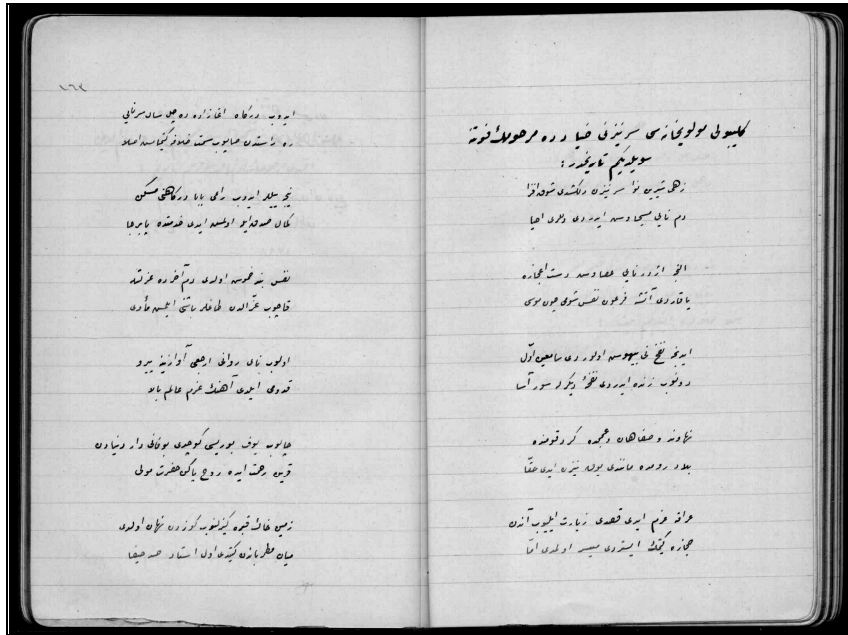
¹⁶ Ahmed Celaleddin Dede, a.g.e., s.167-168

Çalıp yuf borusu göçdü bu fânî dâr-ı dünyâdan
Karîn-i rahmet ede rûh-ı pâkin Hazret-i Mevlâ

Zemîn-i hâk-i kabre gizlenip gözden nihân oldu
Miyân-ı mutribândan gitti ol üstâd sad hayfâ

Çıkıp 'uşşâk-ı zârin perde-i âhî Hüseyinî'den
Erişdi tâbe-ı evc-i âsumân-ı zühre-i zehrâ

"Ziyâsız kaldı meydân-ı semâ"¹⁷ düşdü oña târîh
Çerâğ-ı ömrünü bâd-ı ecel çün eyledi itfâ
Sene 1298¹⁷

Ölümüne musiki terimleriyle örülü bir kıtayla tarih düştüğü bir başka neyzen 19. yüzyılda Gelibolu Mevlâhânâsı'ndan yetişen ve ney virtüözü kabul edilen Neyzen Aziz Dede'dir. Ancak tarih mısralar

"Gitti Azîz Dede meded Hakka revânî şâd ola" (1323)

olan bu şiir divanda yer almaz.

Celeleddin Dede'nin son tarihi de Abdülhalim Çelebi'nin 1325 /1907-1908'de Çelebilik makamına geçişi üzerine yazdığı manzumedir:

Kasîde ve Târîh der hakk-ı fezâ'il-me'âb ve mu'allâ-ı elkâb veliyyü'l-himem mürşid-i a'zam u efham sâhib-i kalb-i selîm el-kerîm Hazret-i Çelebi Abdülhalim

Âsîtan-ı Pîre revnak-sâz olup ikbâl ile
Pîşvâ oldu makâma Hazret-i Abdülhalim

¹⁷ Ahmed Celeleddin Dede, a.g.e., s. 162-164

Muktedâ-yı 'âşıkân u sâlikân-ı Mevlevî
Reh-nümâ-yı reh-neverdân tarîk-i müstakîm

Hazret-i Molla Celâleddîn-i Rûmî ceddidir
Kışver-i ma'nâ hükûmrânı o sultân-ı 'azîm

Nuhbe-i evlâd-ı Mevlânâ ma'ârif-intimâ
Ma'den-i 'akl u zekâ her fenni dâne vü 'alîm

Fazl u dânişle mükerremdir o zât-ı muhterem
Cûd u ihsân u keremle sâhib-i hulk-ı kerîm

Tâbiş-i nûr-ı cemâli revnak-ı bezm-i kemâl
Şem'-i cem'-i ehl-i hâl o nükte-perdâz-ı fehîm

Kân-ı imkânda vücûdu bir güherdir öyle kim
Genc-i 'irfânda bulunmaz böyle bir dürr-i yetîm

Gevher-i bahr-i hakâyık râzdân-ı ma'rîfet
Kâşif-i remz-i dakâyık mürşid-i nehc-i kavîm

Âşinâ-yı 'ilm ü 'irfân rûşenâ-yı çeşm-i cân
Vâkîf-ı râz-ı cenân hallâl-ı her emr-i 'akîm

Tab-ı rûhânî ile eyler devâ derd-i dile
Nutk-ı cân-bahş-ı şifâ nabz-âşinâ-yı her sakîm

Sîne-i sînâsı mücellâ-yı hakâyıkdır anîñ
İbn-i Sînâ bezm-i hâsında aña olmaz nedîm

Hikmet-i Yunâniyâna iftikâr eyler mi hîç
Hikmet-i imâniyân ile olan âdem-i vesîm

Kalbine meşkût-ı Mevlânâ'dan işrâk etmede
Şems-i tâbân-ı hakikatle münevver ol hakîm

Sıdk ile teslîm olup sâlik mürîd ol kim odur
Mürşid-i kâmil halîm ü sâhib-i kalb-i selîm

Teşnegâna gûyiyâ kevserdir âb-ı himmeti
Ni'met-i feyz ile dergâhı çü cennât-ı na'îm

Ahz edip bûy-ı me'ânî neşr eder ehl-i dile
Kûy-ı 'irfânından etdikçe güzer bād-ı nesîm

Gülşen-i feyz ü safâsı görmesin bād-ı hazân
Gülbün-i kalbi şükûfte ola handân u besîm

Dâmen-i âmâline hîç deĝmesin gird-i elem
Olsun ezhâr-ı zamîr ezheri 'anber-şemîm

Zühre mutrib-hâne-i 'âlemde def çaldıkça tâ
Raks ede manzûme-i eflâk çü 'ıkd-ı nazîm

Bezm-i 'aşkında çalınsin zevkle nây u kudüm
'Âşıkân-ı devr-i semâ' etsin bir âyîn-i kadîm

*Hakka rāh-ı rāst rāh-ı aşkdır 'uşşāk için
'Āşıkān şevk u tarabla eylesin vecd-i cesīm
Mahzar-ı hās ola cedd-i pākinin esrārına
Olsun 'uşşāka anın da feyz ü irşādı 'amīm*

*Cūdu pāyende vücūdu zinde olsun sıdk ile
Bārgāh-ı Hakka 'arz et bu du'āyı an-samīm*

*'Āfiyetle müstedām olsun du'āsın bī-riyā
Vird edip dā'im zebānında bu 'abd-i müstedīm*

*Hāk-i pāya nazm edip tebrīk için takdīm eder
'Abd-i 'āciz zerreden nā-çiz memlūk-ı kadīm*

*Hak ana tevfikini her dem refik etsin Celāl
'Āfiyetle ömrün eفزūn eylesin Rabb-i Rahīm*

*Sāyesinde sāyebān olsun gūrūh-ı 'āşıkān
Feyz-i Mevlānā ile olsun makāmında mukīm*

*Bir kasīde tarh u tanzīm eyledim bu şevk ile
Edeyim tetmīm bir tārīh ile olsun hatīm*

*Söyledim ilhām ile tārīhin ihmāl etmedim
Beyt-i ātīden çıkardım bā-hesāb-ı müstakīm*

*Dergeh-i vālā-yı Mevlāya oldu pīşvā
Hayr ile ola mübārek Hazret-i Abdülhalim 1325¹⁸*

Kendi muhiti hakkında bilgiler veren bu şiirlerin yanı sıra meşrutiyet, adalet, özgürlük, cahil şeyhler, tekkelerin kapanması gibi konularda yazdığı şiirlerle de 20. yüzyılda bir Mevlevi şeyhinin sosyal ve siyasi hadiselerle bakış açısını yansıtmaya dolayısıyla Ahmed Celaledin Dede'nin Divanı, yakın dönem sosyal tarihimizi tanımak açısından son derece önemlidir.

Kaynaklar:

- » Ahmed Celaledin, *Şiir Defteri*, Milli Ktp. FB. 424
- » Erdemir, Avni, *Anadolu Sahası Musikîşinas Divan Şairleri*, TÜSAV, 1999
- » Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yay., İst. 1943
- » Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, C.I, İstanbul 1945
- » *Feridun Nafiz Uzluk'a Gönderilen Mevlevi Mektupları* (yay. haz. Yakup Şafak, Yusuf Öz), Konya 2007
- » Galitekin, Ahmet Nezir "Şeyh Ahmed Celaledin Baykara Dede Efendi (1853-1946)", *Yedi İklim*, C.5, S.41 (Ağustos 1993)
- » Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya* (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İst. 2006
- » İnal, Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri* (haz. Müjgan Cunbur), C.I, AKMB Yay., Ankara 1999
- » Tuman, Nail, *Tuhfe-i Nailî*, (Tıpkıbasımı Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2001
- » Uçman, Abdullah, "Ahmed Celaledin Dede", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, C.II, s.53
- » Uzluk, Şehabettin, "Galata Mevlevihanesi ve Şeyh Ahmed Celaledin Baykara Dede Efendi", 3. *Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1989, s.297-300.
- » Üstek, Rüşdi, "Celaledin Dede Efendi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, İst. 1963.

¹⁸ Ahmed Celaledin Dede, a.g.e., s.15-16